

ELOGI DE JORDI NADAL OLLER

DR. ALBERT CARRERAS

Degà de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales
de la Universitat Pompeu Fabra

2 de novembre del 2010

Auditori del campus de la Ciutadella
UNIVERSITAT POMPEU FABRA

La nostra universitat va ser molt reticent a concedir doctorats honoris causa. No volíem banalitzar aquesta figura. De fet, cada un dels nous doctorats honoris causa que la Universitat Pompeu Fabra ha concedit ho ha estat per un conjunt de circumstàncies ben especial que el fa ser únic. En el cas de Jordi Nadal, es tracta del primer doctorat honoris causa concedit, exclusivament per la Universitat Pompeu Fabra, a un acadèmic català. També és el primer doctorat que es dóna a proposta de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives. Aquesta darrera característica ens recorda que Jordi Nadal és un historiador molt reconegut i molt estimat pels seus col·legues, que desitgen, en atorgar-li el doctorat honoris causa, subratllar-ne els elements d'exemplaritat acadèmica que es concentren en la seva persona. En poques paraules, dir als més joves i a tota la comunitat universitària: "Seguiu el seu exemple". Però que també sigui el primer acadèmic català reconegut com a doctor honoris causa per tota la

Universitat Pompeu Fabra ens recorda que els elements d'exemplaritat de Jordi Nadal no es limiten, ni molt menys, ni a la història ni a l'esfera acadèmica. Van més enllà.

En efecte, en concedir el doctorat honoris causa a Jordi Nadal l'estem donant a una persona i, alhora, a una marca. Durant dècades, referir-se a "Jordi Nadal" ha estat equivalent a referir-se a conceptes com: qualitat i rellevància investigadores; exigència intel·lectual; afany d'excel·lència; independència de criteri; absoluta integritat personal; compromís amb el país i la societat; convicció sobre el valor de l'ensenyament; principis sòlids; coratge personal. Em consta que en cada un d'aquests conceptes, Jordi Nadal ha estat una "marca" en el sentit de convertir-se en sinònim del mateix concepte. Referir-se a Jordi Nadal ha estat, des de fa anys, un argument d'autoritat i un segell de qualitat i rigor. Parlar d'un argument "nadalà" o d'una actitud "nadaliana" ha estat sempre comprensible en el seu context. Si algú volia deixar clar que tal actitud o argument o recerca no era prou bona, només calia deixar caure la pregunta: "Què en pensaria Jordi Nadal?", per avergonyir l'interpel·lat. Si una actitud o una decisió estava mancada de fonament moral, suggerir que se li diria a Jordi Nadal podia ser suficient per fer canviar la decisió o per corregir l'actitud. La seva fama s'ha format al llarg d'anys de continuïtat en la defensa d'uns quants principis cívics i acadèmics ben fonamentats, que tothom només pot donar per bons, i que ell ha practicat i predicat amb convicció, coratge i generositat.

El primer, que justifica per si mateix l'acte que estem celebrant, és el de l'excel·lència i la rellevància investigadores. Jordi Nadal s'ha dedicat tota la vida amb cos i ànima a la recerca, i ho ha fet amb un nivell que ha estat sempre sinònim d'excel·lència i de rellevància. Va començar, com ell ha explicat tantes vegades enguany, atret pel mestratge fascinant i engrescador de Jaume Vicens i Vives, que va deixar una empremta inesborrable en tots els que el van tractar, i també, és clar, en Jordi Nadal. Com ell mateix ha escrit: "Sense les classes de Jaume Vicens jo no hauria estat historiador". Va ser de la mà de Jaume Vicens que Emili Giralt i ell van descobrir les matrícules de francesos residents a les poblacions del litoral català el 1637, una descoberta que els va permetre estudiar la immigració francesa a la Catalunya dels segles XVI i XVII. Una recerca que va anar contracorrent –quelcom típicament "nadalà"– i que va permetre conèixer la magnitud, la transcendència

i la significació de l'arribada durant un segle i mig de milers i milers de joves procedents de les terres al nord dels Pirineus. La seva recerca, coautorada amb Emili Giralt, va ser publicada a la que aleshores era potser la millor col·lecció d'història del món (la de la "sixième section" de l'École Pratique des Hautes Études, dirigida per Fernand Braudel, que els va escriure el pròleg), quan això no ho feia ningú a Espanya. Aquest gran èxit, obtingut l'any 1961, amb només trenta-dos anys, no va proporcionar-li el rendiment acadèmic que hauria estat raonable esperar. Jaume Vicens i Vives havia mort l'any abans (recordem que enguany commemorem el cinquantenari de la seva mort, a més del centenari del seu naixement), i això havia deixat els seus deixebles en una situació de completa desprotecció. Devien ser molt durs aquells anys, quan els estudiants de Vicens i Vives es van trobar que tota l'admiració que ell havia suscitat també tenia la contrapartida d'haver provocat molta enveja. Més val passar ràpidament per sobre de les parts menys agradables de la petita història del nostre país –sense oblidar-les.

L'associació amb Jaume Vicens i Vives ha estat sempre motiu d'orgull per a Jordi Nadal. Participar en l'aventura docent que va representar la nova Facultat d'Econòmiques de la Universitat de Barcelona i implicar-se plenament en el gran cicle de descoberta i construcció acadèmica de la història econòmica d'Espanya fou una experiència irrepetible. La matèria no tenia fonamentació docent ni investigadora. Era un rètol que calia farcir. Jordi Nadal va treballar colze a colze amb el seu mestre en aquesta tasca. En molt pocs anys van preparar un primer esborrany de manual, i poc després –el 1958– el van transformar en un manual fet i dret que, amb un capítol més introduït el 1959, havia de gaudir de més de trenta anys de vida. A més, fou la primera gran obra d'història econòmica d'Espanya publicada en anglès –el 1969– i per una gran editorial acadèmica com la Princeton University Press. En aquells mateixos anys també va ser molt actiu en la redacció de la gran obra col·lectiva que va dirigir Jaume Vicens i Vives: la *Historia social de España y América*, en cinc volums, que també va aconseguir uns trenta anys de vida en reedicions successives.

Com es pot veure, la internacionalització ha estat una assignatura que Jordi Nadal va superar brillantment des de l'inici de la seva trajectòria acadèmica. Empès per Jaume Vicens i Vives, va sortir a l'estranger quan gairebé

ningú no ho feia: Toulouse, París, Pavia i Liverpool en els anys cinquanta, i més tard estades llargues a Princeton, París i Florència. Alguns dels seus treballs publicats en francès i en anglès han tingut llarga vida i gran impacte, i ens han acompanyat i protegit als seus deixebles, com la millor carta de presentació.

Entrant per la immigració francesa, Jordi Nadal es va quedar un cert temps en el camp de la història de la població, i en els anys cinquanta i seixanta va fer moltes contribucions de primeríssim nivell, que van, de fet, crear una disciplina nova a Espanya. Va explorar-ne els principals problemes, des del segle XV al segle XX, i en van resultar moltes obres, però sobretot un petit assaig o manual –ha estat utilitzat de les dues maneres– sobre la història de la població espanyola en els darrers cinc-cents anys, amb el qual ens hem format generacions d'estudiants i que a tots ens ha obert el gust per la recerca, per mirar amb ulls diferents el món que ens rodeja i per la formulació de preguntes intel·lectualment rellevants. No ens ha d'estranyar que aquest llibret hagi gaudit, des de la seva primera publicació el 1966, de nombroses reedicions, noves edicions, ampliacions, i que encara es tornés a editar trenta anys després. Jordi Nadal ha gaudit de tots els reconeixements nacionals i internacionals possibles en el camp de la història de la població, i una petita gran satisfacció: la publicació en català, quaranta anys després de la seva primera edició en francès, del seu gran llibre de joventut coautorat amb Emili Giralt.

Jordi Nadal ha estat un innovador en la recerca, i algú sempre amatent a investigar en funció del que ell entenia que podia ser la demanda social. El seu mestratge entre els economistes el va portar a interessar-se per temes més contemporanis. A la Catalunya i a l'Espanya dels anys seixanta, això no podia ser altra cosa que l'estudi de la industrialització, els seus orígens, els seus èxits i els seus fracassos. En un període que avui ens sembla extremament breu –entre 1966 i 1975– va fer un esforç investigador extraordinari orientat per una problemàtica ben definida i incisiva –perquè no va reeixir a casa nostra el model d'industrialització clàssic, a l'anglesa– i va escriure articles i capítols molt innovadors i un llibre –*El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913*– que han construït el tema i han definit l'agenda investigadora fins a l'actualitat. Ha impressionat als col·legues i deixebles la seva capacitat per canviar de tema quan havia fet

contribucions tan significades en història de la població, i per esdevenir tan innovador en el camp de l'estudi de la industrialització. En bona mesura, podem dir que ja no ha canviat de tema des d'aleshores, però s'ha mantingut a l'avantguarda d'aquests estudis obrint nous filons de recerca. El seu "*Fracaso*" encara es reedita –ara en edició de butxaca–, ja avança cap als quaranta anys de vida, i continua essent referència indispensable. De l'estudi de les indústries que constituïen el nucli de les de la revolució industrial britànica va passar al de totes les indústries, i de l'estudi de les regions més industrialitzades va passar al de totes les regions, proposant una visió de conjunt de la industrialització espanyola que ha quedat extraordinàriament ben sintetitzada en el meravellós *Atlas de la industrialización española (1750-2000)* que ell ha dirigit.

La història econòmica regional espanyola ha estat un camp que ha florit gràcies al seu impacte i a la força de les històries que ha escrit sobre el sud-est espanyol, sobre Andalusia, sobre València, sobre Astúries i, és clar, sobre Catalunya. Un dels homenatges que ha rebut ha estat precisament per part dels historiadors andalusos, per a qui les seves aportacions han permès una nova interpretació del seu passat miner i industrial. La voluntat de rellevància l'ha portat a investigar també vers direccions més properes, arrelades a Catalunya. Com ell ha explicat tantes vegades, ningú no es pot interessar per la història si no coneix –almenys, si no s'interessa– per la pròpia. La recerca sobre la pròpia ha estat una constant en la trajectòria acadèmica de Jordi Nadal. Des dels seus primers articles sobre la història demogràfica catalana del segle XVI, fins a la que ens presentarà resumidament en la seva lliçó d'acceptació del doctorat honoris causa de la nostra universitat sobre història empresarial al segle XX, ha estat sempre amatent a descobrir els fets sobresortints de la història econòmica catalana, i a proposar-ne interpretacions fortes, suggerents, innovadores. Entremig, sobresurt la direcció de l'obra col·lectiva en sis volums sobre la *Història econòmica de la Catalunya contemporània*; el catàleg de l'exposició sobre *Catalunya, la fàbrica d'Espanya*; el llibre sobre *Sant Martí de Provençals, pulmó industrial de Barcelona*, o l'*Atlas de la industrialització catalana*, a punt de publicar-se. En tots aquests casos, i en molts altres, han acompanyat a Jordi Nadal en les tasques d'autoria i d'edició els seus deixebles, en el sentit més ampli de l'expressió.

La història de l'empresa, dels empresaris i dels tècnics també ha estat al cor dels interessos investigadors de Jordi Nadal, i ha generat un selecte nombre de publicacions sobre alguns dels casos més interessants i reveladors de l'empresa industrial catalana i dels seus problemes per assolir la plenitud de l'èxit empresarial: els Bonaplata, els Planas, els Girona, o la Hispano-Suïza, de la qual ens parlarà avui. En aquest registre, Jordi Nadal ha conreat el gènere biogràfic i ha insistit en l'aspecte més humà de la història econòmica, el que cerca copsar les motivacions de l'acció humana. Recentment encara hi ha insistit més, preocupat per la deshumanització de la història econòmica si es reduïa a enfocaments exclusivament quantitius.

En tractar de la història econòmica de Catalunya, Jordi Nadal ha privilegiat el període quan Catalunya va mostrar més puixança, de ben segur per recordar-nos que vam poder arribar lluny i que podríem tornar-ho a fer. En tractar de la història d'Espanya, ha insistit sempre en l'excepcionalitat espanyola en l'època contemporània, i en la idea que no es podien perdonar els desastres de l'Espanya contemporània com "normals" en funció d'alguna pauta de normalitat europea. El seu tarannà d'historiador, fidel a copsar l'esperit del temps que estudia, i el seu tarannà de ciutadà, fidel a copsar l'esperit del propi temps, l'han portat a criticar enèrgicament les impostures del passat –i les del present.

L'entusiasme i el lideratge investigadors havien de portar-lo a la construcció de comunitats d'investigadors, i així va ser. Va fundar les associacions espanyoles de demografia històrica i d'història econòmica –que també ha presidit–, i diverses revistes acadèmiques, com la que va fundar ara fa gairebé vint anys, i per a la qual ha treballat infatigablement –*Revista de Historia Industrial*.

Un tarannà com el seu ha fet que també es plantegés grans reptes fora de la seva especialitat, i que no dubtés a buscar-ne els millors. Una ocasió esplèndida és la que el va portar a coordinar la sèrie de conferències –i després llibre– sobre *El món cap on anem*, una lectura encara molt estimulants passats ja setze anys des de la seva publicació.

Aquests apunts es limiten a la recerca, però Jordi Nadal ha donat sempre la més gran importància al compromís docent –"allò per al qual ens paguen", com no deixa de recordar sempre–. Ha estat un mestre per als seus alum-

nes, i un mestre, en la distància, per a tots aquells que han estat esperonats pels seus treballs encara que no el tinguessin de mestre. Aquesta comunitat és àmplia i estesa per tot Espanya i per altres països europeus. Els seus alumnes compartim haver estat impactats per la seva docència, que sempre tractava d'implicar-nos, desafiar-nos i fer-nos pensar. Ara que es parla tant de "bolonyització", ell l'ha practicada sempre. No res és sense esforç, i ell no ha deixat de reconèixer que fer bones classes li ha demanat sempre preparació. Ens ha recordat el que li havia dit Ferran Soldevila: "Els estudiants obliden fàcilment les classes bones i recorden obstinadament les classes dolentes". Ell ha sabut fer sempre classes bones, de les que deixen anar algun element que no s'oblida perquè et fa pensar. Jo en sóc testimoni no només com a estudiant universitari sinó com a col·lega que va seguir íntegrament tot un curs d'Història Econòmica de Catalunya que ens va donar a la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de la Universitat Pompeu Fabra ara fa no gaires anys: cada classe era realment magistral. M'excuso si la meva presència va ser una càrrega, però el privilegi fou inoblidable. Són milers i milers els seus antics estudiants que conserven ben viu el record d'alguna cosa que ell els va dir a classe. I, finalment, la millor docència és la que es fa amb l'exemple, i d'això Jordi Nadal també ha estat mestre.

Les actituds públiques de Jordi Nadal han estat caracteritzades pel compromís amb valors i principis. Ha defensat l'excel·lència acadèmica. Ha defensat la màxima rectitud i rigor en l'ús dels fons públics. Ha defensat sempre una universitat pública de qualitat. Ha exigut a la Universitat que no traís mai els principis acadèmics que justifiquen el tracte de privilegi que suposa l'autonomia universitària. Ha exigut que tothom que treballava amb ell donés el millor de si. Ha estat sempre exigent, però sempre començant per ell mateix.

Hi ha el Jordi Nadal que no ha dubtat a elevar a les autoritats educatives i universitàries la seva opinió, encara que fos crítica, sobre les decisions i les polítiques públiques. Que ha publicat a la premsa articles amb opinions que podien ser antipàtiques però que eren les veritats que ningú no s'atrevia a dir en públic. Ell les ha escrites i les ha dites. Va posar la seva càtedra a disposició de les autoritats quan es discutia, l'any 1983, sobre si fer una universitat de funcionaris o de contractats. Va deixar ben clar que el pro-

blema no era tant decidir què es feia amb els professors que aspiraven a entrar a la universitat com decidir què es feia amb els professors que ja estaven a la universitat i que potser no ho mereixien.

Aquest Jordi Nadal ha mostrat el seu compromís cívic en totes les circumstàncies. Ha estat disponible a criticar polítics quan ningú no s'atrevia a fer-ho i a defensar-los quan ningú no volia fer-ho. Anar a contracorrent i tenir un esperit independent han estat sempre qualitats “nadalianes”. Denunciar la decadència de l'ensenyament públic, des de l'escola primària fins a la universitat, o denunciar la deriva funcional de la societat catalana, o recordar els orígens de la incomprensió castellana de Catalunya, o no plegar-se davant de decisions arbitràries –vet aquí actituds “nadalianes”.

Els seus deixebles hem tractat de conservar i de conrear aquests valors, adaptant-los a les nostres capacitats i possibilitats. Però com passa quan els fills descobreixen que els seus pares eren uns gegants i que ells no els arribaran a igualar mai, els deixebles hem hagut de reconèixer que el mestre ha llegit més i millor, ha treballat més i millor, ha escrit més i millor, i ha lluitat més i millor.

Tot això són només alguns dels elements del seu mestratge –els que es poden evocar en poques pàgines–, però suficients per entendre per què tants ens reconeixem deixebles seus i per què col·lectivament, com a Universitat, pensem en ell com a universitari exemplar. En aquesta ocasió, quan el proposem com a doctor honoris causa per la Universitat Pompeu Fabra, li donem les gràcies per ser tal com és i li demanem que no canviï.